

Uczenie się dorosłych

Anna KŁAWSIUĆ-ZDUŃCZYK

Realizowanie edukacji obywatelskiej w instytucjach formalnej edukacji dorosłych

Implementing civic education in institutions
of formal adult education

Słowa kluczowe: społeczeństwo obywatelskie, edukacja obywatelska, edukacja formalna, instytucje edukacji dorosłych.

Key words: civil society, civic education, formal education, adult education institutions.

Abstract. Official analysis describes Polish society as passive, having low levels of civic awareness and social trust, with lack of wide civic education and small openness of institutions to citizens. This diagnosis forces one to think about the conditions of civic education in Poland. This paper contains an analysis of main institutions of formal adult education. An attempt will be made to answer the question to what extent and what kind of civic education related information is transmitted in main institutions of formal adult education.

Spółeczeństwo obywatelskie. Według oficjalnego stanowiska Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej, społeczeństwo obywatelskie to przestrzeń działania instytucji, organizacji, grup społecznych i jednostek, rozciągająca się pomiędzy rodziną, państwem i rynkiem, w której ludzie podejmują wolną debatę na temat wartości składających się na wspólne dobro oraz dobrowolnie współdziałają ze sobą na rzecz realizacji wspólnych interesów. Jest to społeczeństwo, w którym istnieją aktywni, myślący o interesach społeczności obywatele, a zależności polityczne oparte są na zasadach równości, natomiast stosunki społeczne polegają na zaufaniu i współpracy¹.

Autorzy „Strategii wspierania społeczeństwa obywatelskiego na lata 2009–2015” dokonali podziału społeczeństwa obywatelskiego na dwa obszary:

- obywatelska aktywność grupowa, która polega na działalności różnorodnych wspólnot, przede wszystkim organizacji pozarządowych o charakterze obywatelskim,

¹ Strategia wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego na lata 2009–2015, s. 14.

wspólnot lokalnych i samorządowych, a także nieformalnych grup i ruchów społecznych, np. wspólnot sąsiedzkich czy subkulturowych oraz

- indywidualna aktywność obywatelska, która obejmuje postawy i świadomość obywatelską Polaków².

Powołując się na diagnozy dotyczące indywidualnej aktywności obywatelskiej, należy stwierdzić, że wśród polskich obywateli zauważalna jest:

- niska świadomość obywatelska cechująca się brakiem aktywności i odpowiedzialności za wspólnotę,
- brak szerokiej edukacji obywatelskiej,
- bierność obywatelska,
- niewielki zakres „otwartości” instytucji państwowych wobec obywateli w zakresie: stanowienia polityk publicznych i regulacji prawnych, funkcjonowania instytucji państwa względem obywateli,
- niski poziom kapitału społecznego mierzony deklaracjami zaufania społecznego do instytucji państwa, wzajemnego zaufania między instytucjami publicznymi a instytucjami obywatelskimi³.

Edukacja obywatelska i kompetencje obywatelskie. Z pojęciem społeczeństwo obywatelskie bezpośrednio związane jest pojęcie edukacja obywatelska, które definiowane jest jako szeroko pojęte kształcenie do aktywności obywatelskiej w sferze publicznej⁴. Na edukację obywatelską składają się wszystkie zaplanowane, zorganizowane, systematyczne działania edukacyjne, mające na celu wyposażenie młodzieży i dorosłych w niezbędną wiedzę oraz umiejętności do uczestnictwa w życiu politycznym i społecznym⁵. Edukacja powinna stanowić istotny czynnik kształtujący demokratyczne państwo i społeczeństwo obywatelskie. Dzięki edukacji obywatelskiej możliwe jest zwiększenie zaufania do instytucji życia publicznego, zwiększenie zaangażowania w funkcjonowanie wspólnoty, zmniejszanie rozwarstwienia społecznego i marginalizacji niektórych grup społecznych⁶.

Wspieranie edukacji obywatelskiej powinno przejawiać się w działaniach mających na celu m.in.:

- zwiększanie potencjału kadr oraz instytucji zajmujących się działalnością wychowawczą i realizacją programów edukacyjnych związanych ze wzmacnianiem świadomości obywatelskiej, programów kształcenia ustawicznego,
- dostarczanie bezpłatnej i rzetelnej informacji oraz porad obywatelskich,
- promowanie inicjatyw na rzecz kształtowania odpowiedzialności obywatelskiej i postaw humanitarnych⁷.

² Strategia wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego na lata 2009–2015, s. 14.

³ Tamże, s. 35.

⁴ K.E. Siellawa-Kolbowska, A. Łada, J. Ćwiek-Karpowicz (red.), *Edukacja obywatelska w Niemczech i w Polsce. Raport z badań*, wyd. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008, s. 16.

⁵ Tamże, s. 10.

⁶ Tamże, s. 9.

⁷ Strategia wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego na lata 2009–2015, s. 23.

Działania te w efekcie prowadzić mają do ukształtowania świadomego społeczeństwa wyposażonego w odpowiednią wiedzę i kompetencje, w którym, według Roberta Putnama, być obywatelem oznacza przede wszystkim aktywnie uczestniczyć w sprawach publicznych⁸.

W tym miejscu warto zastanowić się, jakie kompetencje potrzebne są w stawianiu się zaangażowanym w sprawy społeczne obywatelem. Według Roberta A. Dahla bycie dobrym obywatelem jest składową posiadania odpowiednich cech, dużego zaangażowania oraz określonej wiedzy. Jego zdaniem *dobry obywatel jest poważnie zainteresowany sprawami publicznymi i życiem politycznym; jest dobrze poinformowany o problemach, kandydatach, partiach; jest zaangażowany wraz ze współobywatelami w dyskusje nad sprawami publicznymi, aktywnie uczestniczy w wysiłkach wywierania wpływu na decyzje rządu przez głosowanie, komunikowaniu swoich poglądów urzędnikom, uczestniczeniu w zgromadzeniach politycznych itp.; motywowany jest przy tym pragnieniem przyczynienia się do dobra wspólnego*⁹.

Na istotność posiadania odpowiednich kompetencji przyczyniających się do realizacji założonych celów zwraca również uwagę Unia Europejska, która w Zaleceniu Parlamentu Europejskiego i Rady z 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (2006/962/WE)¹⁰ precyzuje, czym są kompetencje, a także które z nich są kluczowe w procesie stawiania się aktywnym obywatelem.

Kompetencje definiowane są jako połączenie wiedzy, umiejętności i postaw odpowiednich do sytuacji, natomiast kompetencje kluczowe jako te, których wszystkie osoby potrzebują do samorealizacji i rozwoju osobistego, bycia aktywnym obywatelem, integracji społecznej i zatrudnienia.

Zakres wiedzy, w ramach posiadanych kompetencji obywatelskich, zawiera się w:

- znajomości pojęć demokracji, sprawiedliwości, równości, obywatelstwa i praw obywatelskich,
- znajomości współczesnych wydarzeń, jak i głównych wydarzeń i tendencji w narodowej, europejskiej i światowej historii,
- znajomości integracji europejskiej oraz struktur UE, z ich głównymi celami i wartościami,
- świadomości różnorodności i tożsamości kulturowych w Europie.

Pretendując do posiadania kompetencji obywatelskich, poza wiedzą, należy posiadać odpowiednie umiejętności tj.:

- zdolność do efektywnego zaangażowania, wraz z innymi ludźmi, w działania publiczne zarówno polityczne jak i społeczne,
- zdolność do wykazywania solidarności z innymi ludźmi, rozumienia problemów różnych grup społecznych jak i zainteresowania rozwiązywaniem problemów stojących przed lokalnymi i szerszymi społecznościami,

⁸ R. Putnam, *Demokracja w działaniu*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995, s. 133.

⁹ K.E. Siellawa-Kolbowska, A. Łada, J. Ćwiek-Karpowicz (red.) op. cit., s. 16.

¹⁰ Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2006/962/WE z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie [Dz.U. L 394 z 30.12.2006].

- zdolność do krytycznej i twórczej refleksji,
- zdolność do konstruktywnego zaangażowania się w działania społeczności lokalnych i sąsiedzkich,
- zdolność do podejmowania decyzji na wszystkich poziomach, od lokalnego, poprzez krajowy, po europejski, szczególnie w drodze głosowania.

Kompetencje społeczne. Postawy to trzeci element kompetencji obywatelskich, na który składają się:

- pełne poszanowanie praw człowieka, w tym równości jako podstawy demokracji,
- uznanie i zrozumienie różnic w systemach wartości różnych religii i grup etnicznych,
- wykazywanie poczucia przynależności do własnego otoczenia, kraju, Unii Europejskiej i Europy jako całości oraz do świata, jak i gotowość do uczestnictwa w demokratycznym podejmowaniu decyzji na wszystkich poziomach,
- wykazywanie się poczuciem obowiązku aktywnego obywatelstwa – nieograniczającego się do aktu głosowania w wyborach,
- poszanowanie idei zrównoważonego rozwoju (rozwój, który zaspokaja potrzeby obecnego pokolenia bez pozbawiania możliwości przyszłych pokoleń do zaspokojenia ich potrzeb),
- gotowość do poszanowania wartości i prywatności innych osób.

Opis badania. W kontekście wyraźnej potrzeby wspierania działań na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego zasadne wydaje się pytanie o możliwości osób dorosłych w nabywaniu kompetencji obywatelskich. Jednym z obszarów uczenia się osób dorosłych jest edukacja formalna. Celem przeprowadzonych badań była analiza statutów i misji szkół dla osób dorosłych, świadczących edukację formalną, pod kątem obecności treści związanych z edukacją obywatelską oraz porównanie zamieszczonych treści z ofertą edukacyjną badanych instytucji.

Analizie poddane zostały najważniejsze pod względem zasięgu działania, instytucje edukacji dorosłych, świadczące edukację formalną, z wyłączeniem szkolnictwa wyższego. W efekcie przebadane zostały następujące instytucje:

- TEB Edukacja – Ogólnopolska sieć szkół¹¹,
- CKU – Centrum Kształcenia Ustawicznego,
- CKP – Centrum Kształcenia Praktycznego,
- ZDZ – Zakład Doskonalenia Zawodowego,
- TWP – Towarzystwo Wiedzy Powszechnej,
- Centrum Nauki i Biznesu ŻAK Sp. z o.o.
- SKK – Studium Kształcenia Kadr,
- NOVA Centrum Edukacyjne,
- Cosinus – Bezpłatne szkoły dla dorosłych.

¹¹ Badanie nie obejmuje centrów kształcenia i doskonalenia nauczyciel, które wchodziły w skład analizowanych instytucji.

Badania przeprowadzone zostały w 2017 roku za pomocą metody analizy dokumentów¹² oraz techniki analizy treściowej dokumentów¹³. Analizie oraz interpretacji poddane zostały treści zawarte w statutach, misjach instytucji, programach nauczania, planach zajęć oraz w ofertach edukacyjnych poszczególnych instytucji. W wyniku badania zestawione zostały informacje dotyczące edukacji obywatelskiej zawarte w statutach i misjach, z ofertą edukacyjną poszczególnych instytucji. Na podstawie analizy i interpretacji zebranych danych skonfrontowane zostały deklaracje poszczególnych instytucji edukacji dorosłych związane z realizacją edukacji obywatelskiej, z faktycznie podejmowanymi działaniami w tym kierunku.

Edukacja obywatelska w instytucjach formalnej edukacji dorosłych. W badaniu jako pierwsze analizie poddane zostały **Centra Kształcenia Ustawicznego**, należące do największych instytucji formalnego kształcenia dorosłych w Polsce. CKU są placówkami publicznymi, które prowadzą kształcenie, doksztalcenie i doskonalenie osób dorosłych w formach szkolnych i pozaszkolnych. Centrum może realizować zadania z zakresu praktycznej nauki zawodu, wynikające z programu nauczania dla danego zawodu¹⁴.

Centra Kształcenia Praktycznego są publicznymi placówkami realizującymi zadania z zakresu praktycznej nauki zawodu, wynikające z programu nauczania dla danego zawodu, polegające na prowadzeniu zajęć praktycznych dla uczniów szkół prowadzących kształcenie zawodowe, w zakresie całego lub części programu nauczania dla danego zawodu. Centrum kształcenia praktycznego może również prowadzić kształcenie ustawiczne w formach pozaszkolnych¹⁵.

W Biuletynie Informacji Publicznej (BIP) znajdują się dane dwudziestu dwóch Centrów Kształcenia Ustawicznego¹⁶, siedemnastu Centrów Kształcenia Praktycznego¹⁷, czterech Centrów Kształcenia Ustawicznego i Praktycznego oraz osiemnastu Centrów Kształcenia Zawodowego i Ustawicznego¹⁸. Na tej podstawie określona została liczba Centrów, spośród których wszystkie poddane zostały badaniu.

W wyniku analizy statutów CKU, CKP, CKZiU i CKUiP tylko dziesięć zawierało zapisy dotyczące szeroko pojętej edukacji obywatelskiej:

- CKU kształtuje wrażliwość społeczną słuchaczy poprzez wychowanie w duchu tolerancji i poszanowania zasad demokracji, wolności, prawa i norm społecznego współżycia¹⁹;

¹² M. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Kraków 2007, s. 256.

¹³ Tamże, s. 258.

¹⁴ Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 sierpnia 2017 r. w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych (Poz. 1632), § 23–25.

¹⁵ Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 sierpnia 2017 r. w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych (Poz. 1632), § 26–27.

¹⁶ <https://www.bip.gov.pl/search?query=centrum+ksztza%C5%82cienia+ustawicznego> (dostępne 12.10.2017).

¹⁷ <https://www.bip.gov.pl/search?query=centrum+ksztza%C5%82cienia+praktycznego> (dostępne 12.10.2017).

¹⁸ <https://www.bip.gov.pl/search?query=centrum+ksztza%C5%82cienia+ustawicznego> (dostępne 12.10.2017).

¹⁹ <http://www.cku-ciechanow.pl/files/Statut.pdf> (dostępne 06.10.2017).

- celem nauczania i wychowania jest dążenie do pełnego i wszechstronnego rozwoju intelektualnej, psychicznej, społecznej, estetycznej, moralnej i duchowej osobowości ucznia, przygotowanie do dojrzałego życia i pełnienia określonej roli w społeczeństwie²⁰;
- misją Centrum jest m.in. kreowanie odpowiedzialnego obywatela świata i Europy, wyrastającego z polskiej i lokalnej tradycji²¹;
- wychowujemy uczniów/słuchaczy w duchu uniwersalnych wartości moralnych, tolerancji, humanistycznych wartości, patriotyzmu, solidarności, demokracji, wolności i sprawiedliwości społecznej²²;
- celem Centrum jest przygotowanie uczniów i słuchaczy do życia w integracji ze społeczeństwem²³;
- celem Centrum jest kształtowanie postaw obywatelskich, poszanowanie norm życia społecznego, przeciwdziałanie agresji²⁴;
- celem instytucji jest m.in. kształtowanie twórczych postaw zawodowych uczniów i słuchaczy wykazujących zrozumienie idei uczenia się przez całe życie. Istotne jest również kreowanie postaw społecznych uczniów i słuchaczy oraz pozytywnej motywacji do działań i decyzji²⁵;
- misją Centrum jest wdrażanie do poszanowania praw i godności człowieka zgodnie z Konwencją o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wartości w duchu uniwersalnych wartości moralnych, tolerancji, wartości humanistycznych, patriotyzmu, solidarności, demokracji, wolności i sprawiedliwości²⁶;
- celem placówki jest przekazywanie wiedzy i kształcenie umiejętności funkcjonowania w rodzinie i środowisku, państwie, narodzie i społeczeństwie²⁷;
- Centrum kształci w duchu tolerancji, humanizmu i patriotyzmu, przekazuje wiedzę o społeczeństwie, problemach społecznych, ekonomicznych kraju, świata, kulturze i środowisku naturalnym²⁸.

Analiza oferty edukacyjnej pokazała, że edukacja obywatelska jest realizowana jedynie za pośrednictwem zajęć z „Wiedzy o społeczeństwie”, które są przedmiotem uzupełniającym w cyklu nauki w gimnazjum, liceum ogólnokształcącym i technikum oraz przedmiotu historia i społeczeństwo, dedykowanego dla słuchaczy, którzy nie realizują w zakresie rozszerzonym przedmiotu historia. Jedną z ofert jest również kurs przygotowujący do egzaminu maturalnego z zakresu WOS²⁹. Analiza ofert edukacyj-

²⁰ <http://www.zsgronowo.edu.pl/dokumenty/Statut%20Zespo%C5%82u%20Szk%C3%B3%C5%82%2C%20CKU%20w%20Gronowie.pdf> (dostępne 06.10.2017).

²¹ <http://www.ckuradom.pl/informacje-o-cku.html> (dostępne 06.10.2017).

²² <http://www.ckuraciborz.pl/statutyckpcku.html> (dostępne 06.10.2017).

²³ <http://ckziumm.edu.pl/statut/dzial-ii-cele-i-zadania-centrum/>.

²⁴ <http://ckziu2.edu.pl/wp-content/uploads/2016/03/Statut-CKZiU-Nr-2-w-Przemyslu.pdf>.

²⁵ <http://ckp.krakow.pl/pl/Strona-glowna/Misja-oraz-wizja-Centrum-Kszaltcenia-Praktycznego>.

²⁶ <http://www.ckp.pl/index.php/centrum/informacje-ogolne>.

²⁷ <http://www.ckuraciborz.pl/statutyckpcku.html>.

²⁸ <http://www.ckuraciborz.pl/statutyckpcku.html> (dostępne 06.10.2017).

²⁹ <http://www.cku-ino.com.pl/kursy.htm>; <http://ckziumm.edu.pl/konsultacje-maturalne/> (dostępne 06.10.2017).

nych CKU, CKP, CKUiP oraz CKZiU dowodzi, że edukacja obywatelska jest skierowana jedynie do uczniów gimnazjum, liceum ogólnokształcącego i technikum w ramach realizacji ww. przedmiotów.

Zakład Doskonalenia Zawodowego to kolejna instytucja edukacji dorosłych poddana analizie. Związek ZDZ jest organizacją pozarządową, która prowadzi wszystkie typy szkół określone w ustawie o systemie oświaty³⁰. Ponad 90% z nich posiada uprawnienia szkół publicznych, 8% to szkoły publiczne i 2% to szkoły niepubliczne. Szkoły te, przeważnie nieodpłatnie, oferują możliwość zdobycia wykształcenia ogólnego i zawodowego. Ponadto w ofercie znajdują się kursy oraz projekty realizowane w ramach programów unijnych³¹. Związek ZDZ zrzesza dwadzieścia dwa Zakłady Doskonalenia Zawodowego, które siecią swoich placówek edukacyjnych obejmują obszar całego kraju³².

W statucie Związku ZDZ, który dotyczy wszystkich Zakładów Doskonalenia Zawodowego, nie zostały zawarte treści związane z edukacją obywatelską, natomiast misją Związku ZDZ jest *kreatywność i otwartość na potrzeby edukacyjne zarówno społeczeństwa, jak i gospodarki. Za cel stawiamy sobie przedstawienie atrakcyjnej oferty edukacyjnej pozwalającej kształcić się przez całe życie*³³.

W ofercie dwudziestu dwóch oddziałów głównych ZDZ znalazł się jedynie przedmiot wiedza o społeczeństwie realizowany w ramach programu gimnazjum, liceum ogólnokształcącego i technikum. ZDZ realizuje również projekty nt. przedsiębiorczości, jednak dotyczą one jedynie zakładania własnej działalności gospodarczej.

Towarzystwo Wiedzy Powszechnej jest stowarzyszeniem oświatowym, uczestniczącym w kształceniu ustawicznym dorosłych, młodzieży i dzieci na zasadach partnerstwa z instytucjami państwowymi, samorządami terytorialnymi i prywatnymi instytucjami oświatowymi oraz podmiotami i organizacjami tworzącymi polski system edukacji. TWP oferuje szeroki zakres usług edukacyjnych, m.in. prowadzi gimnazja i licea dla dorosłych, szkoły wyższe, kursy zawodowe i doskonalące, szkolenia, realizuje projekty dla osób dorosłych.

Statut TWP wyznacza m.in. główne kierunki działalności oraz obowiązujące zasady. TWP kieruje się zasadami pluralizmu społecznego i politycznego oraz tolerancji światopoglądowej³⁴.

Wśród głównych celów działalności TWP, uwzględnionych w misji i strategii, wyróżnione zostało przygotowanie świadomych obywateli demokratycznego państwa, aktywnie dbających o swój ciągły rozwój intelektualny, moralny, emocjonalny, edukacyjny i zawodowy, duchowy³⁵.

Towarzystwo Wiedzy Powszechnej ma dziewiętnaście oddziałów w całej Polsce, z których przeanalizowanych zostało siedemnaście posiadających strony internetowe.

³⁰ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2016 r. poz. 1943, 1954, 1985 i 2169 oraz z 2017 r. poz. 60, 949 i 1292).

³¹ <http://zzdz.pl/dzialalnosc/szkoly/> (dostępne 12.10.2017).

³² <http://zzdz.pl/siec-zdz-2/> (dostępne 12.10.2017).

³³ <http://zzdz.pl/siec-zdz/misja/> (dostępne 12.10.2017).

³⁴ <http://www.twp.pl/twp/statut.html> (dostępny 06.10.2017).

³⁵ <http://www.twp.pl/twp/misja-i-strategia.html> (dostępny 06.10.2017).

Wśród bogatej oferty edukacyjnej TWP edukacja obywatelska realizowana jest w liceum ogólnokształcącym oraz gimnazjum dla dorosłych w ramach przedmiotu wiedza o społeczeństwie. Dodatkowo prowadzone są Bezpłatne Studia Stacjonarne I Stopnia **Zarządzanie projektami społecznymi**, realizowane przez Wyższą Szkołę Pedagogiczną im. J. Korczaka w Warszawie.

TWP realizuje również projekty związane z edukacją obywatelską. Projekt „Aktywne NGO”, który jest obecnie wdrażany przez oddział w Płocku, jest współfinansowany ze środków Samorządu Województwa Mazowieckiego w ramach zadania „Wzmacnianie potencjału mazowieckich organizacji pozarządowych oraz budowanie postaw aktywności obywatelskiej (w tym projekty z zakresu działań informacyjno-doradczych, tworzenia sieci (porozumień) organizacji pozarządowych, rozwój i promocja wolontariatu, rozwój i promocja filantropii indywidualnej, poradnictwo obywatelskie i inne)”.

Jako uzupełnienie badań analizie poddane również zostało najnowsze Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 31 marca 2017 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia w zawodach³⁶. Podstawa programowa zawarta w Rozporządzeniu określa m.in. ogólne cele i zadania kształcenia zawodowego, opis kwalifikacji oraz efektów kształcenia. Jak czytamy w Rozporządzeniu „Wiedza i umiejętności oraz kompetencje personalne i społeczne, które uczący się nabywa w procesie kształcenia zawodowego, są opisane, zgodnie z ideą europejskich ram kwalifikacji, w języku efektów kształcenia.

Wyszczególniono m.in. kompetencje personalne i społeczne (KPS), w ramach których uczeń: *przestrzega zasad kultury i etyki; jest kreatywny i konsekwentny w realizacji zadań; potrafi planować działania i zarządzać czasem; przewiduje skutki podejmowanych działań; ponosi odpowiedzialność za podejmowane działania; jest otwarty na zmiany; stosuje techniki radzenia sobie ze stresem; aktualizuje wiedzę i doskonali umiejętności zawodowe; przestrzega tajemnicy zawodowej; negocjuje warunki porozumień; jest komunikatywny; stosuje metody i techniki rozwiązywania problemów; współpracuje w zespole*³⁷.

W szczegółowym opisie efektów kształcenia w zawodach kompetencje personalne i społeczne są jedynymi kompetencjami spośród wyszczególnionych w Rozporządzeniu, w ramach których mogłyby znaleźć się odniesienia do efektów kształcenia związanych z edukacją obywatelską, jednak takie treści nie znalazły miejsca w obowiązującej podstawie programowej kształcenia zawodowego.

Podsumowanie. Placówki objęte badaniem, które posiadają zapisy w swoich statutach, misjach, uwzględniające cele związane z szerzeniem idei społeczeństwa obywatelskiego i upowszechnianiem edukacji obywatelskiej, w większości nie wdrażają ich w życie, przez co zapisy mają charakter deklaracyjny. Treści dotyczące edukacji obywatelskiej są obecne jedynie w szkołach dla dorosłych – liceach ogólnokształcących.

³⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 marca 2017 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia w zawodach (poz. 860).

³⁷ Tamże.

cych, technikach i gimnazjach, których realizacja wynika z obowiązkowego programu nauczania obejmującego przedmiot wiedza o społeczeństwie oraz przedmiot uzupełniający historia i społeczeństwo dla słuchaczy, którzy nie realizują w zakresie rozszerzonym przedmiotu historia. W pozostałych ofertach kształcenia edukacja obywatelska nie występuje.

Niepubliczne szkoły dla dorosłych nie uwzględniają edukacji obywatelskiej w misji, celach i statutach, a także nie realizują edukacji obywatelskiej poza obowiązkowym przedmiotem WOS w ramach LO, technikum i gimnazjum.

Odwołując się do wyników szeroko zakrojonych badań dotyczących identyfikacji kompetencji społecznych i obywatelskich zawartych w podstawach programowych kształcenia ogólnego dla I, II, III, IV etapu edukacyjnego³⁸ stwierdzono, iż w podstawach programowych dominują wymagania z obszaru wiedzy (74,8% wszystkich wymagań), następnie umiejętności (31,9%), a tylko 10% z obszaru postaw, co widoczne jest zwłaszcza w III i IV etapie edukacyjnym³⁹. Na żadnym etapie edukacyjnym podstawy programowe nie zakładają kształtowania umiejętności w zakresie uczestnictwa uczniów w demokratycznych procesach podejmowania decyzji na poziomie lokalnym, krajowym czy europejskim, a także nie zidentyfikowano żadnego efektu uczenia się mieszczącego się w kategoriach gotowość do politycznego zaangażowania czy zainteresowanie się rozwojem społeczno-gospodarczym⁴⁰. W ramach tych samych badań dodatkowo stwierdzono, iż podstawa programowa nie zakłada rozwijania kompetencji społecznych i obywatelskich uczniów w myśl Zalecenia Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie oraz Europejskiej Ramy Kwalifikacji, na które to dokumenty powoływano się przy opracowywaniu podstaw programowych⁴¹.

Ogromna dysproporcja wiedzy w stosunku do umiejętności i postaw, w kontekście nabywania kompetencji społecznych i obywatelskich, pokazuje, jak dalece dysfunkcjonalna jest podstawa programowa na wszystkich etapach edukacji szkolnej. Dopełnieniem negatywnej oceny szkolnej edukacji obywatelskiej są wyniki badań Violetty Kopińskiej, która dokonała krytycznej analizy dyskursu ponadgimnazjalnych podręczników do wiedzy o społeczeństwie⁴².

Kompetencje obywatelskie nie są również uwzględnione w nowej podstawie programowej kształcenia w zawodach, która na podstawie rozporządzenia funkcjonuje od 1 września 2017 roku.

Reasumując, należy stwierdzić, że możliwości zdobycia kompetencji obywatelskich w ramach oferty edukacyjnej formalnego kształcenia dorosłych mają tylko doro-

³⁸ Badania dotyczyły podstawy programowej sprzed reformy edukacji, jednak jest ona nadal obowiązująca dla roczników, które rozpoczęły cykl nauki przed 1 września 2017 r.

³⁹ V. Kopińska, H. Solarczyk-Szwec, *Edukacja dla wspólnoty? Krytyczna analiza podstaw programowych kształcenia ogólnego*. Forum Oświatowe, 28(1), 2016, s. 18.

⁴⁰ Tamże, s. 24.

⁴¹ B. Przyborowska, V. Kopińska, I. Murawska, *Kompetencje społeczne i obywatelskie w edukacji szkolnej – pozór w podstawie programowej dla trzeciego etapu edukacyjnego*, Przegląd Badań Edukacyjnych, nr 23 (2/2016), s. 58.

⁴² Por. V. Kopińska, *Edukacja obywatelska w szkole. Krytyczna analiza dyskursu podręczników szkolnych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2017.

śli uczniowie gimnazjów, liceów ogólnokształcących i techników w ramach dalece niesatysfakcjonujących pod względem jakości przekazywanej treści przedmiotów wiedza o społeczeństwie oraz historia i społeczeństwo, a także kursów przygotowujących do matury z zakresu WOS.

*Kwintesencją idei społeczeństwa obywatelskiego jest przekonanie, że życie w państwie demokratycznym, gdzie o większości spraw rozstrzyga większość zorganizowana w partiach politycznych, nie musi owocować apatią i wyobcowaniem obywateli z życia publicznego, lecz wręcz przeciwnie, powinny istnieć mechanizmy umożliwiające rozwój postaw obywatelskich i samoorganizacji społecznej, niezależnej od działań aparatu politycznego nowoczesnego państwa*⁴³.

Ze względu na fakt, że mechanizmy te nie są wdrażane w działania publicznych i niepublicznych szkół dla osób dorosłych realizujących kształcenie formalne, zagadnieniem do dalszej dyskusji pozostaje to, w jaki sposób, za pośrednictwem jakich instytucji powinny być kształtowane postawy obywatelskie osób dorosłych, przekazywana wiedza o państwie prawa i demokratycznym społeczeństwie? Jednocześnie do dyskusji pozostaje kwestia udziału szkół dla dorosłych skoncentrowanych w swej działalności głównie na kształceniu zawodowym, w działaniach służących wzmocnieniu podmiotowości obywateli i ich wspólnot, a przez to we wdrażaniu strategicznych celów polityki państwa polskiego oraz rekomendacji Unii Europejskiej⁴⁴.

Bibliografia

1. Chmiel T.B., *Spoleczeństwo obywatelskie po polsku – czyli o potrzebie edukacji do bycia obywatelem*, [w:] D. Gierszewski, H.A. Kretek (red.), *Edukacja obywatelska dorosłych a społeczeństwo obywatelskie*, wyd. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu, Racibórz 2015, s. 136–145.
2. Gierszewski D., *Zaangażowanie obywatelskie – przykry obowiązek czy zaszczytna powinność? Percepcja społeczna i konsekwencje dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] D. Gierszewski, H.A. Kretek (red.), *Edukacja obywatelska dorosłych a społeczeństwo obywatelskie*, wyd. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu, Racibórz 2015, s. 45–52.
3. Kopińska V., *Edukacja obywatelska w szkole. Krytyczna analiza dyskursu podręczników szkolnych*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2017.
4. Kopińska V., Solarczyk-Szwec H., *Edukacja dla wspólnoty? Krytyczna analiza podstaw programowych kształcenia ogólnego*. Forum Oświatowe, 28(1), 2016, s. 11–32.
5. Łobocki, *Wprowadzenie do metodologii badań pedagogicznych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2007.

⁴³ http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/58/plik/ot-_627_internet.pdf s. 28.

⁴⁴ Por. D. Gierszewski, *Zaangażowanie obywatelskie – przykry obowiązek czy zaszczytna powinność? Percepcja społeczna i konsekwencje dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego*, [w:] D. Gierszewski, H.A. Kretek (red.), *Edukacja obywatelska dorosłych a społeczeństwo obywatelskie*, wyd. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu, Racibórz 2015, s. 45–52; T.B. Chmiel, *Spoleczeństwo obywatelskie po polsku – czyli o potrzebie edukacji do bycia obywatelem*, [w:] D. Gierszewski, H.A. Kretek (red.), *Edukacja obywatelska dorosłych a społeczeństwo obywatelskie*, wyd. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu, Racibórz 2015, s. 136–145.

6. Przyborowska B., Kopińska V., Murawska I., *Kompetencje społeczne i obywatelskie w edukacji szkolnej – pozór w podstawie programowej dla trzeciego etapu edukacyjnego*, Przegląd Badań Edukacyjnych, nr 23 (2/2016), s. 45–60.
7. Putnam R., *Demokracja w działaniu*, Wydawnictwo Znak, Kraków 1995.
8. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 31 marca 2017 r. w sprawie podstawy programowej kształcenia w zawodach (poz. 860).
9. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 18 sierpnia 2017 r. w sprawie kształcenia ustawicznego w formach pozaszkolnych (Poz. 1632), § 23–25.
10. Siellawa-Kolbowska K.E., Łada A., Ćwiek-Karpowicz J. (red.), *Edukacja obywatelska w Niemczech i w Polsce. Raport z badań*, wyd. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2008.
11. Strategia wspierania rozwoju społeczeństwa obywatelskiego na lata 2009–2015, s. 14.
12. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2016 r. poz. 1943, 1954, 1985 i 2169 oraz z 2017 r. poz. 60, 949 i 1292).
13. Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2006/962/WE z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie (Dz. U. L 394 z 30.12.2006).

Netografia

1. <https://www.bip.gov.pl/search?query=centrum+ksza%C5%82cienia+ustawicznego> (dostępne 12.10.2017)
2. <http://www.cku-ciechanow.pl/files/Statut.pdf> (dostępne 06.10.2017)
3. <http://www.zsgronowo.edu.pl/dokumenty/Statut%20Zespo%C5%82u%20Szk%C3%B3%C5%82%C2%20CKU%20w%20Gronowie.pdf> (dostępne 06.10.2017)
4. <http://www.ckuradom.pl/informacje-o-cku.html> (dostępne 06.10.2017)
5. Statut CKU w Raciborzu, <http://www.ckuraciborz.pl/statutyckpcku.html> (dostępne 06.10.2017)
6. <http://www.cku-ino.com.pl/kursy.htm> (dostępne 06.10.2017)
7. <https://www.bip.gov.pl/search?query=centrum+ksza%C5%82cienia+praktycznego> (dostępne 12.10.2017)
8. <http://www.ckuraciborz.pl/statutyckpcku.html> (dostępne 06.10.2017)
9. <http://zzdz.pl/dzialalnosc/szkoly/> (dostępne 12.10.2017)
10. <http://zzdz.pl/siec-zdz-2/> (dostępne 12.10.2017)
11. <http://zzdz.pl/siec-zdz/misja/> (dostępne 12.10.2017)
12. <http://www.twp.pl/twp/statut.html> (dostępny 06.10.2017)
13. <http://www.twp.pl/twp/misja-i-strategia.html> (dostępne 06.10.2017)
14. http://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/58/plik/ot-_627_internet.pdf s. 28.
15. <http://ckziumm.edu.pl/konsultacje-maturalne/>
16. <http://ckziumm.edu.pl/statut/dzial-ii-cele-i-zadania-centrum/>
17. <http://ckziu2.edu.pl/wp-content/uploads/2016/03/Statut-CKZiU-Nr-2-w-Przemy%C5%9Blu.pdf>

dr Anna KŁAWSIUĆ-ZDUŃCZYK

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu